

Reference (Beirut 1971), *History in Two Dimensions: A Christian Interpretation of History as Being an Equation between Time and Eternity* (London 1983). Trimmingham, James Kritzeck ve William Hubert Lewis tarafından neşredilen *Islam in Africa* ile (New York 1969) *The Muslim World, The Historical Survey*'in III. cildine (Leiden 1969) önemli katkılarda bulunmuş ve pek çok makale yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

De L. O'Leary, "Islam in Ethiopia, By J. Spencer Trimmingham, Oxford University Press, 1952", *MW*, XLIII/1 (1953), s. 46-49; Zâhir Riyâz, "Ta'lik 'alâ Kitâbi'l-İslâm fi Etîyûbyâ", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XVIII/2, Kahire 1956, s. 121-142; G. Lang, "Islam in East Africa, J. Spencer Trimmingham, Oxford Clarendon Press", *American Anthropologist*, LXVIII (1966), s. 546-548; A. Sonderegger, "On Writing African History: Schools of Thought and their (Mis)Representation", *Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien*, XIII (2007), s. 49-78; J. Zâhorik, "The Islamization of the Beja until the 19th Century", *Beiträge zur 1. Kölner Afrikawissenschaftlichen Nachwuchstagung (KANT I)* http://www.uni-koeln.de/phil-fak/afrikanistik/kant/data/ZJ1_kant1.pdf (22.03.2016); http://www.idih.org/wiki/J._Spencer_Trimmingham (22.03.2016); <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7877473> (22.03.2016).

NADİR ÖZKUYUMCU

TUĞYAN

(الطغيان)

Azginlık göstererek haddi aşma mânasında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "azmak, sapmak; taşmak" anlamına gelen **tuğyan** (tağy), Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte otuz dokuz yerde geçmektedir. Bunların içinde birkaç âyette "suyun kabarıp taşması, gözün yöneldiği istikametten veya hedeften başka tarafa kayması, terazinin dengesinden saptırıldığı için eksik tartması; Âd ve Semûd kavimlerini isyanları yüzünden helâk eden şiddetli yer sarsıntısı, büyük deprem" gibi anlamlarda kullanılır. Tuğyan kavramının yer aldığı diğer âyetlerde genellikle, "gerçekten haberdar olduktan sonra meşrû sınırları aşip azmak" mânasında insanların dinî ve ahlâkî alanlardaki her türlü sapkınlığını, zulüm, haksızlık ve tecavüzlerini ifade eder. Tarih boyunca ilâhî davete sürekli karşı çıkarak inkâr zihniyetinin sembolü haline gelen Firavun ve taraftarlarının gösterdikleri azgınlıklara çeşitli âyetlerde tuğyan kelimesiyle atıfta bulunulmuş, bu kavram onların her türlü olumsuz davranışları için bir terim halinde kullanılmıştır (meselâ bk. Tâhâ 20/24, 43,

45; en-Nâziât 79/17; el-Fecr 89/11). Beş âyette tuğyan ile küfür kelimeleri birbirinin tamamlayıcısı olarak zikredilmiştir (el-Mâide 5/64, 68; el-İsrâ 17/60; el-Kehf 18/80; eş-Şems 91/11). Aynı kavramın yer aldığı birçok âyette ise insanların tuğyan halinde iken âdeta bir kör gibi davrandıklarını, azgınlıkları içinde bilinçsizce bocaladıklarını belirtmek üzere "ya'mehûn" ifadesiyle nitelendikleri görülmektedir. Öte yandan Kur'an'da "aşırı derecede azgın ve mütecaviz" anlamındaki "cibt" kelimesiyle birlikte kullanılan tâgût kavramı, geçtiği âyetlerde "insanı Allah'ın gösterdiği hak yoldan saptırarak O'na kulluktan alıkoynan her şey; tuğyanı yaşayan ve yaşatan bütün kişi, kuruluş ve güçler" anlamında kullanılmıştır (bk. CİBT; TÂGÛT). Ayrıca yalancılık, hak hukuk ve sınır tanımama, bozgunculuk, aşırı tüketim, dengeyi bozma, ölçü ve tartıda adaletsizlik gibi hususlar Kur'an'da tuğyan kapsamında kabul edilen olumsuz davranışlardır (meselâ bk. Hûd 11/112; Tâhâ 20/81; er-Rahmân 55/8-9). Tuğyan kavramı hadislerde de genellikle "azgınlık, isyan, küfür" anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin yer aldığı hadislerin bir kısmında, Kur'an'daki Hızır kıssasında kendisinden söz edilen (el-Kehf 18/74, 80) ve Hızır tarafından öldürülen çocuğun öldürülme gerekçesine temas edilirken yaşaması halinde onun ileride anne ve babasına azgınlıkla zulmedeceğine tuğyan kelimesiyle işaret edilmiş (*Müsned*, I, 121; Buhârî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 18/3; Müslim, "Fezâ'il", 172, "Kâder", 29), bazı hadislerde aşırı dünya sevgisiyle mal hırsının, şiddetli öfke ve kinin insanı tuğyana sevkedeceği bildirilmiştir (Dârimî, "Muḳaddime", 32; Abdürrezzâk es-San'ânî, XI, 188).

Tuğyan kavramı kişinin soyluluk, zenginlik, siyasal ve sosyal statü, iktidar gücü vb. gelip geçici durumlara aldanarak önce Allah'a, ardından yaratılmışlara karşı büyüklenmesi, Allah'ın emirlerine boyun eğmeyi ve O'na kulluk etmeyi gururuna yedirememesi, mânevî ve ahlâkî açıdan değersiz şeylerin cazibesine kapılarak onlarla avunup aldanması yüzünden işlediği bütün olumsuz davranışları kapsamaktadır. Tuğyan insan tabiatında mevcut, her an harekete geçebilecek olan kibir ve benlik duygusundan kaynaklanır. Gönlünü vahye bağlamayan, aklını yegâne rehber kabul ederek peygamberlerin uyarılarını dikkate almayan bencil insan maddî güç ve üstün bir sosyal statü elde edince çevresindekilerin telkinlerine kapılarak önce kendini beğenmeye, daha sonra ilişkile-

rinde itidal ve adaletten ayrılıp başkalarına hükmetmeye yönelir, sonuçta tuğyan bataklığına saplanır. Bu sebeple iman açısından tuğyanın küfür ve şirk ile sonuçlanacağı, sosyal hayat ve beşerî ilişkiler açısından onun doğuracağı sonuçların başkalarına zulüm ve tahakküm şeklinde kendini göstereceği söylenebilir. Nitekim Kur'an'da geçmiş toplumların olumsuz davranışları ve onları helâke sevkeden sebepler sayılırken bunların tamamının tuğyan kapsamında olduğu belirtilmiştir (el-Mâide 5/64, 68; el-Hâkka 69/5; el-Fecr 89/6-14). Bu kelimenin, taşıdığı "aşırılık ve taşkınlık" anlamı sebebiyle "taaddî" (ölçüyü ve sınırı aşmak) ve dalâlet (ilâhî buyruklara aykırı davranmak) kelimeleriyle yakın anlamli; akıllı ve bilgili olmayı, cehalet ve sefahatten uzak durmayı ifade eden "hilim" kelimesiyle de karşıt anlamli olduğu söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "tğy" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "tğy" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "tğy" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 1055; Wensinck, *el-Mu'cem*, "tğy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "tğy" md.; *Müsned*, I, 121; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, XI, 188; Elmalî, *Hak Dini*, II, 869-870; VIII, 5864; T. İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 202-204; Halit Ünal, "Tuğyan", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 226-228.

METİN YURDAGÜR

TÛKÂN, Kadrî Hâfız

(قدري حافظ طوقان)

(1910-1971)

Filistinli İslâm bilim tarihçisi, düşünür ve devlet adamı.

Filistin'in Nablus şehrinde doğdu. Erkek ve kadın birçok âlim ve şair yetiştiren bir aile ortamında yetişti. Babası Hâfız b. Abdullah Tûkân önde gelen siyasetçilerdendi. Kadrî Hâfız ilk ve orta öğrenimini Nablus'taki Medresetü'n-necâh'ta tamamladıktan sonra girdiği Beyrut Amerikan Üniversitesi Matematik İlimleri Bölümü'nden mezun oldu (1929). Ardından Nablus'a dönerek Medresetü'n-necâh'ta matematik dersi verdi. 1941'de Külliyyetü'n-necâh adını alarak koleje dönüştürülen bu okulun müdürü Abdülatîf el-Habbâl'in görevden ayrılmasından sonra okul müdürlüğüne getirildi (1950). Vefatına kadar yönetimini üstlendiği bu kurum onun çabalarıyla gelişerek 1977'de Necâh Üniversitesi'ne dönüştü. Hocaları ve öğrencileriyle Filistin halkının hak ve